

В. Куценко
д-р екон. наук
Г. І. Трилленберг
канд. екон. наук
м. Тернопіль

ПАРАДИГМА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

«Давайте спільно працювати над тим, щоб збалансувати глобальну економіку і формувати новий суспільний договір на XXI століття. Давайте намітимо такий шлях розвитку, який виведе до великої соціальної справедливості і до бажаного нам майбутнього».

Ген. секр. ООН Пан Гімун

Глобалізація економіки є об'єктивним і закономірним процесом, що несе з собою значні вигоди людям у всьому світі. Серед останніх — економічне зростання, більш висока продуктивність праці, активне поширення новітніх технологій і вільний доступ до інформації. Останнє служить додатковими можливостями для розвитку національної економіки.

Глобалізація — це процес формування, який визначається не державами силами, збалансованими бюджетом, а ринковими, приватизацією, відкритістю інвестиціям. За цих умов відбувається ослаблення регулюючої функції держави, а система «ринок — держава» змінюється на «багато держав — один ринок». При цьому глобалізація змінює не лише процеси світової економіки, але і її структуру.

В умовах глобалізації суттєвих змін, у тому числі й в Україні, зазнає соціогуманітарна сфера, яка є важливим чинником сталого розвитку економіки, яка у цьому контексті має базуватись на раціональному поєднанні державних, матеріальних цінностей та на адекватності інституціональної та ринкової інфраструктури з дійовими механізмами державного й ринкового регулювання, ефективній системі соціального захисту населення.

Розвиток же соціогуманітарної сфери в цих умовах має базуватись перш за все на:

- модернізації (впровадженні у дану сферу інформаційно-комунікаційних технологій);
- модернізації, направленої на підвищення продуктивності праці у даній сфері;
- мотивації, що сприяє подоланню негативних явищ;
- матеріалізації, сприяючої досягненню чітко визначених параметрів і показників;
- певному світогляді, який забезпечує надання нового бачення цілеспрямованої усвідомленої діяльності усіх складових соціогуманітарної сфери.

У цьому контексті особливої уваги потребують ті її ланки, функціонування яких направлено на формування людського капіталу. Останній появився, як відомо, в другій половині минулого століття, завдячуючи працям Г. Беккера, Т. Шульца. Першоосною цього капіталу була сукупність інвестицій в людину. В подальшому це поняття значно розширилось. Зокрема, експерти Всесвітнього банку в людський капітал стали включати і витрати сім'ї на харчування, придбання одягу, житла, на здобуття освіти, отримання медичної допомоги, відповідних послуг, на задоволення культурних потреб, а також витрати держави на ці цілі.

Щоправда, останнім часом однією з найактуальніших стала концепція розвитку людського потенціалу ПРООН (Програма розвитку ООН). Сьогодні вважа-

ють, що основними показниками розвитку суспільства та держави є не лише ВВП, а і здоров'я населення, рівень освіти, доступ до інформації. Тобто індекс розвитку людського капіталу базується на наступних показниках:

- довголіття, що визначається як тривалість очікуваного життя при народженні;
- рівень освіти (рівень грамотності дорослого населення);
- життєвий рівень населення, що визначається величиною ВВП на душу населення.

У таких країнах як, скажімо, Німеччина, Швейцарія, Японія на людський потенціал припадає до 80 % загального обсягу національного багатства. Тобто величина індексу людського розвитку є важливим показником соціально-економічного стану країни. Всі його складові тісно пов'язані між собою.

Світова практика свідчить, що поступальний розвиток економіки, високі параметри добробуту населення досягаються там, де одним із пріоритетних завдань є забезпечення населення послугами соціогуманітарної сфери, підвищення життєвого рівня населення. Частка останнього, що має доходи нижче величини прожиткового мінімуму, залишається не лише високою, а й має тенденцію до зростання. Якщо у 2009 р. вона складала 15,5 %, то уже в наступному році — 21,8 %. Для порівняння зазначимо, що в сусідній Білорусі ці показники відповідно склали 5,4 і 5,2 %. Тенденція до зниження цих показників характерна і для Росії. В Україні середньомісячна зарплата є значно нижчою від відповідного показника у багатьох пострадянських країнах (до величини прожиткового мінімуму). Якщо, приміром, у 2011 р. у Казахстані вона складала 641 %, у Росії — 489, то в Україні — 304 %. А це негативно позначається на доходах населення, його життєвому рівні та стані здоров'я (табл. 1).

А звідси і те низьке місце, яке займає Україна серед інших країн як за показником середньої очікуваної тривалості життя населення, так і його здорового життя. Скажімо, якщо в країнах ЄС середня очікувана тривалість життя складає 74 роки, в Грузії — 76,7, Молдові — 70,8, Білорусі — 70,6, Узбекистані — 71,9, то в Україні — 69. Ще більшою є різниця в показниках очікуваної тривалості здорового життя: у країнах ЄС вона досягає 67 років, тоді як в Україні — на 8 років менше. За даними Держкомстату, кожен 10-й житель у нашій країні не доживає до 35 років, а кожен четвертий — до 60 років. Поліпшити цю ситуацію має перехід до сталого розвитку суспільства, який у документах ООН визнано у якості основної мети міжнародної спільноти та національних урядів. Адже забезпечити підтримку здоров'я населення, належного розви-

Таблиця 1

Оцінка населенням України стану свого здоров'я, % [2, с. 84]

Показник	1992	2010	1992–2010, +, -
Дуже поганий чи поганий	17	22	+5
Задовільний	53	58	+5
Добрий чи дуже добрий	30	20	-10

тку економічної системи, науково-технічного прогресу без укомплектування всіх сфер економічної діяльності висококваліфікованими спеціалістами, без підвищення освітнього рівня населення в цілому неможливо.

На жаль, в Україні тенденцію до зростання має частка населення (%) у віці 6 років і старші, яке не має початкової загальної освіти та неписьменні. Це негативно позначається на якості головної продуктивної сили та економічних параметрах країни. Скажімо, якщо у 2009–2010 рр. за конкурентоспроможністю Україна посідала 91 місце, то в 2011 р. — 100, за інноваційним розвитком — відповідно 62 і 63 місця.

Все це говорить про необхідність пошуку шляхів покращення соціально-економічної ситуації, забезпечення сталого розвитку перш за все завдяки формуванню головної продуктивної сили. Особливе місце тут відводиться освітній сфері, яка в умовах глобалізуючого світу, з урахуванням модернізації економіки має змінюватися. Кожен випускник навчального закладу має володіти знаннями та компетенціями в широкій міждисциплінарній сфері. В соціогуманітарній сфері — це перш за все знання в області соціології, культури, антропології, соціальної екології тощо. За цих умов випускник буде реально затребуваним, може реально претендувати на статус соціального аналітика, професійно підготовленого до участі у здійсненні різноманітних проєктів. Тобто важливими показниками професійної підготовки кадрів, які забезпечували б розробку та реалізацію розвитку соціогуманітарної сфери в умовах глобалізації, є якісна освіта у сфері економіки, соціальних і гуманітарних наук.

Останнім часом різним аспектам даної проблеми свої дослідження присвятило багато науковців. У їх числі Г. Андрощук, О. Бобчук, М. Вачевський, О. Вишневський, І. Волощук, О. Євдокимова, І. Жилиєв, Б. Косова, В. Кремень, М. Михайличенко, О. Овчарук, О. Піхота, В. Соловійов, Б. Чижевський, О. Шпак та багато інших.

Разом із тим в опублікованих роботах ще не знайшла останнього висвітлення роль освітньої сфери у формуванні головної продуктивної сили у якості важливого чинника забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Тому метою нашого дослідження є обґрунтування стратегічного напрямку соціогуманітарного розвитку в умовах глобалізації, яка в умовах глобалізуючого світу, з урахуванням модернізації економіки має змінюватися. Кожен випускник навчального закладу має володіти знаннями та компетенціями в широкій міждисциплінарній сфері. В соціогуманітарній сфері — це перш за все знання в області соціології, культури, антропології, соціальної екології тощо. За цих умов випускник буде реально затребуваним, може реально претендувати на статус соціального аналітика, професійно підготовленого до участі у здійсненні різноманітних проєктів. Тобто важливими показниками професійної підготовки кадрів, які забезпечували б розробку та реалізацію розвитку соціогуманітарної сфери в умовах глобалізації, є якісна освіта у сфері економіки, соціальних і гуманітарних наук.

В умовах глобалізації появляються принципово нові напрями діяльності, що вимагають від працівників

конкретних економічних, правових, комунікативних та інших знань та вмінь. Тобто працівники соціогуманітарної сфери мають бути конкурентноздатними, що асоціюється перш за все з успіхом у професійній діяльності.

Сучасне суспільство вимагає високої організації економічного життя та адекватного їй рівня професіоналізму учасників економічного та соціального процесів. У забезпеченні цього важлива роль відводиться освітній сфері, функціонування якої, окрім усього іншого, сприяє соціалізації* молоді, розвитку конкурентноздатної економіки. Досвід країн з ефективною ринковою економікою засвідчує, що найбільш стійка база конкурентноздатності — це розвиток на підприємствах системи якості та продуктивності, що базується на високій професійній конкурентності працівників. У цих умовах зростає розуміння необхідності розвитку головної продуктивної сили людського капіталу як важливого фактора економічного зростання, що забезпечує поворот від технологічного підходу до когнітивного розуміння цього процесу; зміни якісних характеристик усього механізму функціонування ринку праці. Німецький дослідник Х. Йонас стверджує, що в цих умовах на зміну «розумної людини», людини економічної має прийти «людина відповідальна».

У цьому контексті вкрай назрілою стала проблема підвищення якості формування головної продуктивної сили суспільства, що, в свою чергу, потребує більш швидкого та системного оновлення змісту та технології підготовки кадрів. Розробки та освоєння нового покоління державних стандартів, які базуються на компетентнісному підході до підготовки фахівців, на подальшій оптимізації її структури, переході до інтегральної та мобільної універсальної підготовки високоякісних фахівців.

І тут важливу роль відіграє глобалізація, яка зумовила те, що значна частина населення намагається отримати вищу освіту не лише в Україні, але і за її межами. Останнє загострює конкуренцію не лише між ВНЗ нашої країни, але і з зарубіжними. Конкуренція за кожного абітурієнта ведеться також між державними і приватними вищими навчальними закладами. Адже конкуренція — важливий механізм ринкової економіки, в основу якої покладено суперництво між суб'єктами ринкового господарювання. До речі, цей напрям досліджували Д. Богиня, О. Кримова, М. Семікіна, у розробках яких підкреслюється, що економіка потребує постійного людського розвитку, навчання, надбання нових знань, умінь, підтримки здоров'я та належного рівня життя.

А це значить, що навчальний заклад має бути конкурентноздатним, який має готувати конкурентноздатних фахівців. Конкурентноздатність нами розглядається як інтегрований результат якісної загальної та професійної освіти, високої кваліфікації. Відсутність такої підготовки стає перешкодою на шляху до професійного зростання в умовах стрімких змін технологій. Проблеми підготовки конкурентноздатних кадрів у вищих навчальних закладах розглядаються в роботах С. Батищева, О. Савченко, С. Гончаренка, М. Берилова, Р. Гуревича, І. Козловського та багато інших.

На конкурентоспроможність кадрів впливає стан здоров'я, освітньо-кваліфікаційна складова, зокрема, рівень розвитку ринку освітніх послуг, можливість отримати фахову освітню підготовку, доступність освітніх, медичних та інших послуг.

Низький рівень підготовки кадрів негативно впливає не лише на імідж освіти, а й на економічні показники країни. Так, за прогнозами ЮНЕСКО, підвищення

добробуту населення можуть забезпечити лише ті країни, де серед працездатного населення частка фахівців з вищою освітою складає 49–60 %. Нині ж у 20 розвинутих країнах світу зосереджено 95 % науковців планети, прибуток у розрахунку на душу населення тут щорічно збільшується на 200 дол. США, тоді як у країнах, де їх значно менше, — лише на 10 дол. [11, с. 82]

В Україні, не дивлячись на те, що за останнє десятиріччя обсяг ВВП на одну особу (за показником купівельної спроможності 2005 р.) зріс більше, ніж на 60 %, він залишається досить низьким навіть на пострадянському просторі. Так, у 2010 р. валовий внутрішній продукт у розрахунку на одного жителя склав менше 50 % показника Білорусі, Латвії, 36 % — Естонії, 19 % — Фінляндії. Однією з причин цього є, на наш погляд, те, що до цього часу низькою в Україні залишається і частка населення з вищою освітою (табл. 2).

Не дивлячись на те, що частка населення, що має вищу освіту, зростає цей показник є значно нижчим, ніж у країнах західної Європи, де, до речі, і питома вага студентів, яка навчається на бюджетній основі, є також значно вищою. Якщо в Україні цей показник ледь перевищує 50 %, то у Франції — більше 80 %, в Німеччині — понад 90 % [19]. Зрозуміло, що підвищення частки зайнятого населення з вищою освітою — це важливий крок до підвищення ефективності економіки. Низький же освітній рівень населення, у тому числі головної продуктивної сили, не сприяє забезпеченню сталого розвитку України. Водночас, слід зазначити, що країні потрібні не лише кадри з вищою освітою, але і люди робітничих спеціальностей. Тому потрібно з урахуванням перспектив розвитку економіки розробити необхідне оптимальне співвідношення у підготовці фахівців з вищою освітою і професійно-технічною. Нині в Україні на 1000 жителів налічується 53 студенти вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації. В Австралії цей показник складає 58, у США — 59. У європейських країнах він є значно нижчим. Скажімо, у Великобританії він не досягає й 40 осіб (39), у Франції — 36, Швейцарії — 28, стільки ж і в Японії.

Водночас варто погодитись, що високими в Україні є кількісні, а не якісні показники. Це підтверджують дані про чисельність іноземних студентів, які навчаються у наших вищих навчальних закладах — це 2,1 % до загальної чисельності студентів, тоді як, приміром, в Австралії іноземні студенти складають 20,3 %, у Великобританії — 21,8 %. Якщо у нас найбільше іноземних студентів знаходиться в медичних закладах, то, приміром, у Британії іноземні студенти пріоритет віддають спеціальностям — бізнесу та адмініструванню (83 %), соціології та суспільству (73), біології (72 %), технічним дисциплінам (62 %) [19].

Перехід до сталого розвитку суспільства визнано у документах ООН як основну мету міжнародної спільноти та національних урядів. У забезпеченні цього важлива роль відводиться освіті. Так, на Всесвітньому саміті ООН з проблем сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.) було прийнято рекомендації генеральної Асамблеї ООН щодо проголошення десятиріччя освіти для сталого розвитку, ухвалено Резолюцією «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку від 1 січня 2005 р.» (2005–2014). Поліпшення якості освіти, переорієнтація її завдань на суспільство сталого розвитку є одним із пріоритетів ЮНЕСКО та всієї світової спільноти.

Освіта — це такий сегмент економіки, де створюється важливий елемент національного багатства — фонд знань, навиків, особистих якостей робочої сили. Тому сьогодні вкрай важливим є підвищення не лише обсягу знань, але і якості освіти. У цьому контексті особливу роль відіграє формування культури освітнього середовища: вироблення у студентів уміння брати на себе відповідальність за результати праці; формування у кожного з них бажання вчитися, постійно працювати над собою. В кінцевому результаті це має забезпечити реалізацію традиційної моделі освіти — «знає, вміє, володіє». Сьогодні ж мова йде про логічний перехід від традиційної освітньої моделі до більш суттєвої практичної направленості сучасного навчання, посилення його діяльної складової «знає, вміє користуватись знаннями». Формування такої моделі має сприяти подоланню кризових ситуацій перш за все у самій освітній сфері. Остання, на відміну від кризи в економіці, характеризується тим, що в ній має місце як перевиробництво, так і недовиробництво. Все це проявляється в тому, що підготовка кадрів, зокрема, її професійно-кваліфікаційна структура не відповідає реальним потребам економіки та суспільства. Водночас слід мати на увазі, що суспільству потрібно не просто професіонали, а фахівці з гуманітарним мисленням, що ґрунтується на духовних цінностях. А для успішного здійснення сталого розвитку необхідно забезпечити також міждисциплінарні спецкурси по екології, що має сприяти розвитку у майбутніх фахівців здатність осягнути проблему збереження природи шляхом розуміння унікальності екосистеми через їхні естетичні характеристики, формування знань про природу та навичок їх цілісного освоєння.

Вкрай важливою є також необхідність відновлення культури знань, підняття культури професійної (фахової) освіти, що потребує того, щоб зі студентами — майбутніми фахівцями — постійно вівся відкритий діалог про життєві перспективи. Вклад студентів в успіх соціально-економічного розвитку країни, досвід багатьох країн, рівень освіти,

Таблиця 2

Рівень освіти населення працездатного віку [14, с. 50–52]

Показник	Всі домогосподарства		у тому числі, які проживають					
			у міських поселеннях			у сільській місцевості		
			у великих містах	у малих містах	усього			
2011	2012	2012		2011	2012	2011	2012	
Частка населення (%), яка має неповну вищу освіту, у віці:								
20 років і старші	21,1	21,4	23,4	24,4	23,3	23,8	16,4	16,3
21 рік і старші, яке має базову вищу освіту	1,5	1,4	1,8	1,4	1,7	1,6	1,1	0,7
22 роки і старші, що мають повну вищу освіту	23,8	24,3	35,8	21,5	30,1	30,6	10,3	10,9

як свідчить досвід, впливає на матеріальний стан населення, на формування заможного суспільства (табл. 3).

Як видно із табл. 3, найбільш забезпеченою є та частина населення, яка має вищу освіту. Проте в Україні, на жаль, мають місце й інші тенденції. З одного боку, освіта є фактором соціальної мобільності. На ринку праці отримує привілеї той, хто має більш високий рівень освіти. Водночас, з іншого боку, значна частина цієї категорії населення не працює у відповідності з отриманим фахом. Зокрема, в Україні таким є кожний третій випускник вищого навчального закладу. Це свідчить про невисоку ефективність підготовки кадрів. Крім того, спостерігається тенденція до зниження якості освіти та підготовки кадрів.

А тому підвищення освітнього рівня населення має здійснюватись у контексті Програми економічних реформ на 2012–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава», на базі якої розроблена стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки, що визначає шляхи забезпечення ефективної кадрової політики. Дана програма має поліпшити фінансове забезпечення освітньої сфери, яке нині є вкрай низьким. Адже від останнього залежить як стан навчально-лабораторної бази, так і експериментально-дослідницької діяльності у ВНЗ, можливість застосування сучасних технологій та методів навчання, якість підготовки випускників та їх компетентність. Це має стати важливою передумовою прискореного формування в Україні економіки знань. Як відомо, поняття «економіка знань» було введено випускниками Віденського університету — Й. Шумпетером, Ф. Хаєком, Ф. Махлупом і широко висвітлено в книзі останнього — «Виробництво і поширення знань у США» (1962 р.). В ній підкреслюється, що знання відіграють вирішальну роль в житті країни та суспільства, а продукування їх стає джерелом зростання економіки. Іншими словами, знання, сконцентровані у людському капіталі та оточуючому інформаційному полі, виступають основною рушійною силою прогресу. Людина ж автором розглядається не лише як фактор виробництва, але і як його результат. Не дивно, що значення кваліфікації, майстерності, практичного досвіду у забезпеченні економічного зростання підвищується.

Серед пріоритетів розвитку системи підготовки кадрів мають бути:

- підвищення рівня виховання та якості підготовки кадрів;
- удосконалення економічного механізму, законодавчої та нормативної бази діяльності навчальних закладів;
- підвищення якісного складу викладачів ВНЗ;
- забезпечення підготовки конкурентноздатного працівника, адаптованого до сучасного ринку праці;

Таблиця 3

Матеріальний стан та рівень освіти населення, % [3, с. 108]

Матеріальний стан	Рівень освіти молоді віком 18–29 років			
	Неповна середня	Повна середня	Середня спеціальна	Вища освіта (закінчена і незакінчена)
Низькозабезпечені	8,2	28,9	43,3	19,6
Середньозабезпечені	0,0	17,6	29,4	52,9
Забезпечені	0,0	17,6	29,4	52,9

— формування культури освітнього середовища, вироблення у молоді вміння брати на себе відповідальність за результати праці, виховання у кожного студента бажання вчитися й постійно працювати над собою.

У підвищенні якості освіти та, зокрема, підготовки кадрів заслуговують на увагу ті заклади, які останнім часом намітила застосовувати Росія, де відкресталізована ідеологія реформування вищої освіти. Ці заходи включають:

- здійснення моніторингу діяльності всієї системи державних вищих навчальних закладів;
- закриття ВНЗ з низькою якістю освіти, за рахунок яких будуть зменшені державні витрати;
- проведення укрупнення вищих навчальних закладів та поліпшення їх матеріальної бази. Загальну кількість бюджетних місць у ВНЗ передбачається зменшити вдвічі.

Все це, на думку міністра освіти та науки Росії, дозволить підвищити якість вищої освіти та відсіяти студентів, які навчаються лише «для галочки».

На сьогоднішній день по-різному трактується категорія «якість» (табл.4)

Якість особливо важливою є у сфері підготовки кадрів. Адже від цього у значній мірі залежить і якість продукції в інших сферах діяльності. У цілому ж слід зазначити, що якість підготовки кадрів, як і якість освіти, залежить від багатьох чинників. У їх числі доцільно назвати наступні:

- впровадження сертифікатів якості випускників вищих навчальних закладів;
- залучення роботодавців до процесу професійної підготовки кадрів;
- розробка спільних із роботодавцями програм працевлаштування та закріплення на виробництві випускників, сприяння участі студентів в інноваційних і соціальних програмах розвитку підприємства;
- постійне коригування навчальних програм з урахуванням вимог соціально-економічного прогресу. У цьому назрілою є потреба в оптимізації, оновленні переліку професій та спеціальностей, перехід до інтегральної та мобільної університетської підготовки висококваліфікованих спеціалістів;
- створення умов для навчання студентів із додаткових професійних програм, надання можливості студентам в отриманні суміжних професій;

Таблиця 4

Визначення категорії «якість» окремими авторами [12, с. 31]

Джерело	Визначення
Гегель	Якість — це тотожна з буттям визначеність, так що дещо перестає бути тим, що є, коли воно втрачає свою якість
У. Шухарт	Якість має два аспекти: об'єктивні фізичні характеристики; суб'єктивний бік: наскільки рід хороша
Дж. Джуран	Якість — це ступінь задоволення споживача
К. Ісікава	Якість — це властивість, що реально задовольняє потребу споживачів.
Т. Кробсі	Проблеми якості стають проблемами невідповідностей, а якість стає визначеною.
Е. Домінг	Якість має визначитись у термінах задоволеності споживачів. Якість багатогранна. Існують різноманітні ступені якості.
А. Субетто	Якість багатоаспектна категорія з позиції внутрішньої визначеності та діалектики взаємодії моментів, принципів, аспектів усередині самої категорії.
ДСТУ ISO-9000	Якість — ступінь, до якого сукупність властивих характеристик задовольняє вимоги.
І. Огвоздін	Якість — це сукупність властивостей і характеристик, рівень чи варіант яких формується з метою задоволення встановлених чи очікуваних потреб.

— необхідність підняття культу знань та культури професійної освіти;

— сприяння збільшенню інвестицій держави та роботодавців у формування кадрового потенціалу, що має сприяти подоланню наявної деформації мотивації частини молоді, яка намагається досягти високих успіхів у навчанні;

— забезпечення швидкого та системного оновлення змісту і технологій навчання, розробки та освоєння нового покоління державних стандартів, які базуються на компетентнісному підході до професійної освіти тощо.

Компетенція в системі підготовки кадрів — це сукупність орієнтацій, умінь і навиків, досвіду діяльності студентів чи співробітників вищих навчальних закладів по відношенню до певного кола об'єму реальної дійсності, необхідної для здійснення особистісної та соціально значимої продуктивної діяльності. Компетентність фахівця передбачає постійне оновлення знань та успішне їх застосування в конкретних умовах, володіння новою інформацією. Щоправда, компетентність — це не просто володіння знаннями (у цих випадках ми говоримо про ерудицію випускника певного навчального закладу), а про його потенційну готовність вирішувати завдання зі знанням справи. А тому компетентність включає в себе як змістовний, так і процесуальний компоненти [6, с. 73]. Іншими словами, компетентний фахівець має знати сутність проблеми, вміти вирішувати її практично. Компетентного фахівця вирізняє здатність вибрати найоптимальні рішення. Для цього він (фахівець) має володіти критичним мисленням. А це, в свою чергу, потребує, щоб підготовку кадрів здійснювали з орієнтацією на формування єдності компетентностей у професійній, соціальній і особистісній сферах. Лише інтеграція всіх цих компетентностей може забезпечити сучасному випускнику професійного навчального закладу конкурентоздатність на ринку праці, подолати ті негативні тенденції, що мають місце як на цьому ринку, так і в забезпеченні конкурентоспроможності країни (табл.5).

Останнім часом існує безліч продуктивних технологій і засобів навчання, застосування яких сприяє формуванню компетенцій та підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців. Компетентнісний підхід у системі підготовки кадрів розглядається як один із важливих концептуальних підходів до оновлення змісту освіти, переорієнтації домінуючої освітньої парадигми з переважною трансляцією знань на створення для оволодіння студентами комплексом компетенцій, визначаючих інтелектуальний і трудовий потенціал, здібності випускника. У вищих навчальних закладах останнім часом активно використовується ком-

петентнісно-орієнтований підхід до підготовки кадрів. У вищій школі — це об'єктивне явище, покликане до життя перш за все соціально-економічними передумовами. Впровадження такого підходу є реакцією на змінювані суспільні умови. Він передбачає орієнтацію на формування поряд із професійними знаннями моральної та психологічної готовності до професійної діяльності. Посилює практико орієнтованість освіти, її прагматичний, предметно-професійний підхід (рис. 1).

Реалізація цієї моделі має сприяти дотримання вимог Болонської декларації, що сформована на наступних міжнародних документах:

— Європейській конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.);

— Європейській конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956);

— Європейській конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959);

— Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979);

— Європейській конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.);

— Конвенції про визнання кваліфікацій, яка стосується вищої освіти в Європейському регіоні (1997) [18].

Сьогодні у контексті вимог Болонської декларації для України вкрай важливим є забезпечення:

— працевлаштування випускників, зокрема першого циклу — бакалаврів;

— створення системи оцінювання якості сушої освіти, що відповідала б європейським стандартам і нормативам;

— забезпечення мобільності студентів і професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі;

— розширення практики соціального партнерства вищого навчального закладу з роботодавцем, громадськістю, суспільством;

— залучення роботодавців до процесу вироблення та ухвалення рішень із проблем розвитку професійної освіти в Україні.

Такий підхід дозволить здійснити підготовку таких фахівців, які здатні активно та ефективно застосовувати знання та особисті якості, свій інтелектуальний потенціал у виробничому процесі для забезпечення успішної діяльності в певній області економіки, суттєво знизити невідповідність між рівнем підготовки фахівців і вимогами, що нині ставляться до випускника вищого навчального закладу. До речі, цій проблемі останнім часом велику увагу приділяє багато фахівців, зокрема, І. Мернер, В. Краєвський, В. Леднев, М. Махмутов, Д. Васильєв та багато інших. У їх роботах підкреслюється, що компетентнісний

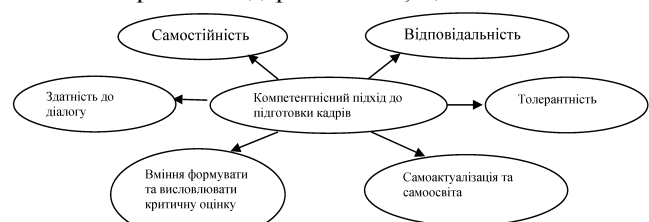

Рис. 1. Модель компетентно-орієнтованого підходу до підготовки кадрів

Таблиця 5
Динаміка основних показників, які забезпечують конкурентоспроможність України [10, с. 21]

Показник	Рейтинг України	
	(2009–2010 рр. (серед 133 країн))	(2010–2011 рр. (серед 139 країн))
Макроекономічна стабільність	108	132
Охорона здоров'я та початкова освіта	68	66
Вища та професійна освіта	46	46
Ефективність товарних ринків	109	129
Ефективність ринку праці	49	54
Технологічна готовність	80	83
Обсяг ринку	29	38
Конкурентоспроможність бізнесу	91	100
Інноваційний розвиток	62	63

підхід більш відповідає потребам сучасного суспільства, що він зорієнтований на формування поряд з професійними знаннями, вміннями, навиками і розвиток здібностей [16, с. 112–123; 17, с. 58–64]. Проте у підготовці висококваліфікованих фахівців особлива роль відводиться викладачу, його професійним, загальнокультурним і педагогічним компетенціям. Саме викладач має володіти тими якостями, які він хоче бачити у своїх вихованців. Іншими словами, у кожному навчальному закладі необхідно створити відповідне середовище, що забезпечувало б всебічний розвиток майбутніх фахівців. У цьому контексті важливо дотримуватись наступних принципів:

— *системності*, що передбачає виявлення властивостей, умов, необхідних для підготовки висококваліфікованих кадрів. Системний підхід обумовлює необхідність оцінки синергетичних властивостей, забезпечення при цьому синергетичного підходу;

— *комплексності*, що застосовується при оцінці потенціалу та передбачає необхідність врахування багатаспектного інноваційного підходу до підготовки кадрів;

— *об'єктивності*, що має забезпечити зниження до мінімуму елементу суб'єктивізму й будується на достовірних вимірних показниках;

— *адаптивності*, який полягає в тому, що система оцінки якості підготовки кадрів має мати можливість внесення певних змін до відповідних програм, акцентуючи увагу на найбільш проблемних видах діяльності вищих навчальних закладів у процесі підготовки кадрів;

— *єдності соціальної та економічної політики* щодо розвитку вищої освіти;

— *науковості*, що передбачає всебічне врахування вимог об'єктивних економічних та інших законів розвитку суспільства, використання наукового інструментарію, досягнень вітчизняного і зарубіжного досвіду;

— *варіативності*, пов'язаного з можливостями розвитку вищої школи з урахуванням різних траєкторій в умовах різних взаємозв'язків і структурних співвідношень;

— *цілеспрямованості*, що включає інформацію щодо бажаного очікуваного стану, якого можливо досягти шляхом активних дій тощо.

Дотримання зазначених принципів дозволяє реалізувати всі види діяльності вищими навчальними закладами (рис. 2).

Посиленню процесу генерації знань — важливого чинника підвищення якості підготовки кадрів — сприяє активне впровадження нетрадиційних форм навчання та підготовки кадрів. Інтенсивності навчально-виховного процесу у ВНЗ допомагає активне проведення круглих столів, презентацій,

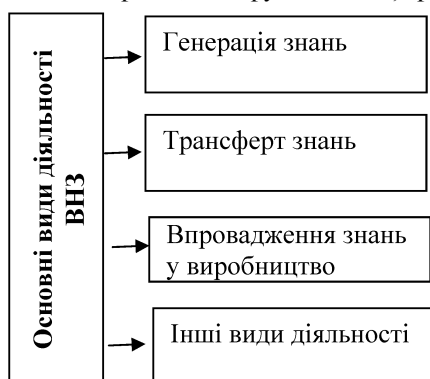

Рис. 2. Основні види діяльності ВНЗ

наукових конференцій, ролевих ігор, розробка бізнес-планів та бізнес-проектів, впровадження модульних технологій, які інтегрують у собі все прогресивне, що накоплено у практиці професійного навчання, створення необхідних умов для забезпечення неперервної освіти. Остання являє собою важливий напрям державної політики щодо забезпечення сприятливих умов для загального та професійного розвитку особистості, для формування нової інноваційної освітньої парадигми. Нинішній випускник навчального закладу, якщо він не поповнює свої знання, щорічно втрачає 10 % набутої інформації. Для того, щоб підтримувати свою кваліфікацію, треба щорічно одержувати 20 % нових знань.

Розвитку неперервної освіти сприяють різні міждержавні організації. Серед останніх — ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОСРП), Рада Європи, Європейська комісія, Міжнародний банк реконструкції і розвитку. Їх дії відображають реакцію міжнародної спільноти на соціальні та економічні трансформації, за якими наступає серія політичних кроків щодо включення питань розвитку неперервної освіти в порядок денний національних політик у сфері освіти та зайнятості. Нормативна та аналітична база сучасної політики неперервної освіти на міжнародному рівні була спрямована в останнє десятиріччя ХХ століття. Світовий досвід свідчить, що неперервна освіта досягає суттєвих результатів, якщо вона формується на науковій, інноваційній основі, тобто, коли в освіті активно впроваджується інноваційний процес, що забезпечує перетворення наукового знання у нововведення. Останнє можна представити як послідовний ланцюжок «наука — техніка — виробництво». Інноваційний процес — це технологія створення продуктів, яких потребує ринок, послуг і способів їх здійснення. Інноваційний процес залежить від факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, в якому він здійснюється. У соціогуманітарній сфері в цілому, у кожній із її ланок інноваційну діяльність слід розглядати як комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які в сукупності приводять до інновацій. В досліджуваній нами сфері у забезпеченні інноваційної діяльності важлива роль відводиться:

— системі мультимедіа, тобто комплексу обладнання, що дозволяє надавати користувачеві різноманітні види інформації в діалоговому режимі (текста, графіка, відео, звука, анімації);

— електронним бібліотекам, каталогам, базам даних;

— локальним і глобальним обчислювальним мережам;

— електронній пошті — одному із режимів функціонування соціогуманітарної сфери;

— комп'ютерним мережам, що надає користувачам можливість обмінюватись текстовими та графічними повідомленнями;

— системі телекомунікації, що дозволяє бачити на екрані комп'ютера тексти повідомлень учасників конференції, які перебувають на значній відстані один від одного;

— дистанційним видам занять — конференцій, олімпіад, веб-занять тощо.

Дистанційні форми обслуговування збільшують доступність і забезпечують широке використання нових телекомунікаційних засобів, а дистанційні методи навчання здатні адаптувати людину до сучасного світу. Мета дистанційного обслуговування — це забезпечення громадянам права на отримання якісних послуг будь-

якого рівня за місцем їх проживання чи професійної діяльності. Водночас дистанційне обслуговування покликане створювати максимально сприятливі умови для підвищення якості послуг. Що досягається за умови гармонійного поєднання можливостей такого виду обслуговування з чіткою й традиційною формою. При цьому забезпечується застосування інформаційних і комунікаційних технологій (комп'ютерів, телекомунікації, засобів мультимедіа), науково обґрунтованих методів надання відповідних послуг.

Практика свідчить, що використання сучасних інформаційних технологій дозволяє зробити процес навчання більш гнучким, подолати бар'єри на шляху до якісної освіти. Адже Інтернет, електронна пошта, електронний пейджинг, відео-конференція тощо забезпечують доступ до практично невичерпної бази різноманітних професійних і особистісно значимих даних по спеціальності і дозволяють максимально наблизити соціогуманітарну сферу, її розвиток до реальних потреб на основі моделювання сучасної комунікативної ситуації. Водночас використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє постійно вдосконалювати не лише комунікаційні вміння, а й інформаційно-технічні навички користувачів цих технологій.

Практично всі види соціогуманітарної сфери характеризуються технологічним переоснащенням (впровадження автоматизованих систем, засобів обчислювальної техніки), підвищенням інтелектуалізації праці.

Разом із тим, слід зазначити, що нинішній стан матеріально-технічної бази не лише освіти, а й інших сегментів соціогуманітарної сфери не дозволяє надання відповідних послуг на високому рівні. Як свідчить статистика, лише у вищих навчальних закладах близько 70 % парку наукового обладнання перебуває в експлуатації більше 10 років; понад 25 % — 20 і більше років; до 75 % обладнання, призначеного для виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт фізично спрацьовано більше, ніж на 50 %; третина — повністю фізично спрацьована; коефіцієнт оновлення обладнання не перевищує 1–1,5 % на рік [4, с. 2–25; 15]. І це тоді, коли технічні засоби все більш широко використовуються у різних сферах практичної діяльності сучасної людини, вносять значні зміни в суспільні процеси. А діяльність практично кожного фахівця пов'язана з фаховою поліфункціональністю, багатопредметністю.

Нерідко й наявне обладнання використовується недостатньо, що пов'язано з необізнаністю та слабкою мотивацією студентів щодо широких можливостей їхнього застосування у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності. А тому підготовка майбутніх фахівців, зокрема у соціогуманітарній сфері, має стати невід'ємною складовою при підготовці кадрів.

Список використаних джерел

1. Біла книга національної освіти України (за ред. В. Г. Кременя. — К. : Акад. пед. наук України. — 2009. — 185 с.
2. Дідков О. Освіта для здоров'я та сталого людського розвитку / Дідков О. // Вища освіта України, 2012. — № 3. — С. 84.
3. Зубок Ю. А. Отношение молодежи к образованию как фактор повышения эффективности подготовки высококвалифицированных кадров / Зубок Ю. А., Чупров В. И. // СОЦИС. 2012. — № 8. — С. 108.

4. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь Центру Розумкова // Національна безпека і оборона. 2004. — № 7. — С. 2–25;

5. Комплексна програма «Освіта для сталого розвитку на період 2009–2015 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.iprodpr.ua/.../096_наказ_20%20МОН%20сталый%20розвиток.doc.

6. Корнейченко Н. В. Конкурентноспособность будущего специалиста в условиях рынка труда / Корнейченко Н. В. // Высшее образование сегодня. 2008. — № 10. — С. 73

7. Куценко В. І. Сталий розвиток: стратегія і тактика формування через призму соціогуманітарної сфери / Куценко В. І. ; за наук. Ред. д. г. - м. н., проф. С. О. Лизуна / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. — 168 с.

8. Куценко В. І. Соціальні проблеми українського села: європейський досвід їх розв'язання. Міжнародна науково-практична конференція «Публічне управління та регіональна політика в країнах центральної і східної Європи» до 50-річчя Тернопільського національного економічного університету / Куценко В. І. Тріленберг Г. І. // Треті регіональні та муніципальні читання, (м. Форос 22 жовтня 2012 року). — 2012.

9. Михайлик І. Управління конкурентоспроможністю національної економіки в умовах глобалізації / Михайлик І., Тепла М. // Молодь і ринок. 2012. — № 2 (85). — С. 21.

10. Міненко В. Концептуальні підходи до формування задач удосконалення механізму духовного регулювання ринку праці й зайнятості населення / Міненко В. // Економіка та держава. 2012. — №9. — С. 82.

11. Ситник Г. В. Методологічні засади оцінки якості фінансових планів підприємства / Ситник Г. В. // Економіка та держава, 2012. — № 9. — С. 31.

12. Современные образовательные технологии / сост. М. А. Хайрудинов, Э. Р. Аметова, М. М. Хайрудинов. — Симферополь : Тарпан, 2003. — 128 с.

13. Соціально-демографічні характеристики домогосподарства України у 2012 році : [стат. бюл.]. — К. : Державний комітет статистики України. 2012. — С. 50–52.

14. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізації: виклики / [авт. — упоряд. Г. О. Андрощук, І. Б. Жиляєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко]. К. Парламентське видавництво 2009ю — 62 с.

15. Томилин О. Б. Образовательные технологии формирования компетенций в системе высшего профессионального образования / О. Б. Томилин, А. В. Бриттов, С. И. Демкина // Университетское управление: практика и анализ. 2005. — №1 (34). — С. 112–123.

16. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. 2003. — №2. — С. 58–64.

17. Cikin V. Bologna process and teaching education/V. Cikin // Education philosophy, 2008. №1–2 (7). — p. 277–296.

18. Режим доступу : <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/210541/>